

Игор Вукадиновић, Југословенска социјална политика на Косову и Метохији (1945-1974), у: *Socijalna politika u Srbiji na raskršću vekova : tematski zbornik radova međunarodnog značaja = Social politic in Serbia at the crossroads of centuries : international thematic collection of papers = Социјална политика в Србији на перекрестке веков : международный тематический сборник документов*, Београд : *Visoka škola socijalnog rada ; [Симферополь] : Крымский федеральный университет имени В. И. Вернадского*, 2019.

# ЈУГОСЛОВЕНСКА СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ (1945–1974)

Ма Игор Вукадиновић, истраживач приправник

Балканолошки институт САНУ

Београд, Република Србија

[vukadinovicigor3@gmail.com](mailto:vukadinovicigor3@gmail.com)

**АПСТРАКТ:** Тема рада је анализа друштвених појава и процеса који су се јавили на територији Косова и Метохије у прве три деценије након завршетка Другог светског рата. Истраживање ће настојати да установи специфичне одлике косовско-метохијске социјалне политике, кроз њено стављање у југословенски и глобални контекст.

Праву прекретницу у историји овог подручја представља формирање територијалне јединице која је у периоду 1945–1974. године носила називе „Аутономна косовско-метохијска област“, „Аутономна покрајина Косово и Метохија“ и „Социјалистичка аутономна покрајина Косово“. Југословенске власти су на Косово и Метохију гледале као на економски и културно заостало подручје којем је неопходна помоћ, што је довело до масовних инвестиција Србије и Југославије у ову аутономну јединицу.

Инвестиције су у имале за циљ побољшање животног стандарда, здравственог стања и културно уздицање становника Косова и Метохије и у свим набројаним сегментима дошло је до значајног напретка.

Југословенска социјална политика према Косову директно се одразила на демографска кретања у покрајини у виду повећања природног прираштаја и пресељења људи из села у градове. То је довело до експлозивног раста броја становника покрајине и појаве града Пришине као њеног политичког, економског и културног центра са преко 100 хиљада становника. Такође, међунационални односи и доминација Албанаца у управљачким структурама косовских предузећа и установа довела су до исељавања Срба са овог простора у друге делове Југославије.

Истраживање ће обухватити и политику социјалистичке Југославије у области просвете и културе кроз акције просвећивања становништва Косова и Метохије и ширење мреже основних и средњих школа и факултета у покрајини, као и утицај овакве просветне политике на формирање албанске интелектуалне елите у социјалистичкој Југославији.

**КЉУЧНЕ РЕЧИ:** КОСОВО И МЕТОХИЈА, СОЦИЈАЛИЗАМ, СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА, ИЗБЕГЛИЦЕ, ЕКОНОМИЈА.

## УВОД

У деценијама након Другог светског рата два фактора одлучујуће су утицала на социјалну политику Југославије на Косову и Метохији. Први је формирање територијалне аутономије, у виду Аутономне косовско-метохијске области, која ће касније носити називе Аутономна покрајина Косово и Метохија (1963–1968) и на крају Социјалистичка аутономна покрајина Косово (1968–1989). Ова аутономна јединица је од стране југословенских власти третирана као јединствена политичка целина од које се очекивало да оствари све економске, социјалне и културне елементе које су имале друге сличне целине у Југославији, односно републике. На пример, уколико је Словенија имала развијену економију, зацртани циљ је био да се исти ниво економског развоја оствари и на Косову. Ако се у Београду налазио највалитетнији универзитетски центар, по схватању власти било је потребно универзитетски центар направити и у Приштини, без обзира на реалан недостатак образованих људи у покрајини у том периоду.

Други чинилац социјалне политике на том простору било је значајно присуство албанске националне мањине. У складу са владајућом идеологијом марксизма-лењинизма, Југославија је имала посебне институције и партијске комитете који су надгледали друштвено стање националних мањина и имале задатак да побољшају њихов материјални и културни положај. Стога се може закључити да је Косово и Метохија била под двоструком социјалном бригом југословенских власти – као аутономна област (касније и федерална јединица) у СФРЈ, и као простор на којем је у великој мери била присутна албанска национална мањина.

Кроз историју је социјална политика често била инхерентна са националном политиком и одређена крупним политичким интересима. На Косову и Метохији ова повезаност је дошла до изражаја већ по завршетку Другог светског рата, када је постављено питање повратка избеглица у ослобођене крајеве Југославије. Врло брзо је дошло до опструкције повратка избеглица на Косово од стране нових југословенских власти, које су избегличко питање на Косову представили као „аграрно питање“.

## ИЗБЕГЛИЧКО ПИТАЊЕ

Југославија је била једна од четрдесет земаља које су 9. новембра 1943. потписале споразума о оснивању Администрације Уједињених нација за помоћ и опоравак (United Nations Relief and Rehabilitation Administration - UNRRA). Ова хуманитарна организација, чије формирање је претходило настанку Организације уједињених нација, пружила је значајану хуманитарну

помоћ земљама које су биле погођене ратом и чије становништво је трпело терор и протеривање током фашистичке окупације. Највеће донације за помоћ су давале најбогатије земље које су биле најмање погођене ратом, док је Југославија, уз Кину, Пољску и Италију, била највећи прималац помоћи од УНПРА с обзиром да је била међу земљама које су највише страдале у рату.

У преамбули споразума о конституисању УНПРА наведено је да се све државе потписнице обавезују да ће одмах по ослобођењу неке територије од окупатора приступити мерама које ће омогућити што бржи повратак избеглицх лица, односно лица која су била приморана да напусте своје домове током окупације. Југославија је ову одредбу прекршила, тиме што није омогућила повратак избеглих лица на Косову и Метохију. То је учињено тако што је избегличко питање представљено као аграрно питање.

Према проценама, током окупације 1941–1944. године око 90 хиљада Срба је протерано са Косова и Метохије, чији највећи део је припојен Великој Албанији<sup>1</sup>. Већина избеглих људи припадало је, или је водило порекло од породица које су на простор Косова и Метохије настањени у периоду између два светска рата у склопу аграрне политике Краљевине СХС/Југославије. Због тога је нова власт одлучила да протеране људе са овог простора током окупације у целини не третира као избеглице него као „колонисте“.

Национални комитет ослобођења Југославије је 6. марта 1945. године донео одлуку о „привременој забрани повратка протераних колониста на Косово и Метохију“, која ће за већину протераних имати ефекат трајне забране. Министар за избеглице у влади Демократске федеративне Југославије Сретен Вукосављевић залагао се за то да се најпре свим избеглицама омогући право на повратак, па онда накнадно врши ревизија аграрне реформе из периода Краљевине Југославије. Међутим, његов предлог је одбијен, а Вукосављевић је после неколико месеци своје залагање за права избеглица са Косова и Метохије платио губитком министарске функције.

Закон о ревизији аграрне реформе донет је 3. августа 1945. и предвидео је забрану повратка избеглицама на Косово и Метохију уколико је земља коју су поседовали претходно била у приватном власништву, уколико су чланови породица били у државној служби у Краљевини Југославији, уколико су своју земљу изнајмљивали другима и уколико су живели у имањима

---

<sup>1</sup> Ненад Антонијевић, „Ратни злочини на Косову и Метохији: 1941-1945. године“ (докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, 2015), стр. 641-642.

одузетим од разбојника и качака који су побегли у Албанији, а које је комунистичка власт третирао као „политичке емигранте“.<sup>2</sup>

Непрецизан закон и немогућност правног доказивања коме је земља припадала пре него што су колонисти на њу насељени, пошто је насељавање Косова и Метохије почело већ 1912. године, дали су још већу моћ новоформираној Комисији за ревизију аграрне реформе, али и могућност обласним и локалним властима у којима су доминирали Албанци, да на своју руку забрањују повратак избеглица.

Обласни одбор АКМО је избеглице поделио на осам група са циљем да се што већем броју протераних забрани повратак на Косово и Метохију. Чак и људима који су насељени на утринама, односно неискоришћеном државном земљишту, повратак је забрањиван уколико је процењено да је имаће које су добили и кућа коју су направили „пореметиле атар села и изазвале тескобу“. Власти АКМО формирале су „среске комисије за питање повратка колониста“ које су махом негирале избеглицама било каква права на повратак, без обзира на критеријуме Закона.<sup>3</sup>

Пошто је нова власт прогласила амнестију свих сарадника фашистичког окупатора често су у тим среским комисијама седели управо Албанци који су спроводили терор, пљачку и протеривање Срба од 1941 до 1944. године. То је довело до тога да су чак и оне породице које су по критеријумима Закона о ревизији аграрне реформе имале право на повратак наилазиле на опструкције и непријатељство од стране локалних власти.<sup>4</sup>

Рад ревиозовне комисије одужио се на две године, а толико се одужила и агонија косовско-метохијских избеглица. Они који су покушали да се врате у своје домове на Косову и Метохији наилазили су на бројне препреке. У јуну 1945. године око сто вагона са избеглицама са Косова заустављено је у Скопљу, где су стајали преко месец дана, јер власти АКМО нису хтеле да допусте избеглицама да уопште уђу на територију Косова и Метохије.<sup>5</sup> Проблем је уздигнут на виши ниво тек након што је Југословенска армија затражила ове вагоне за своје потребе. Због лоших хигијенских услова и дугог боравка у вагонима, јавиле су се болести, а почеле су да се шире и заразе.<sup>6</sup> Слична ситуација била је у Куршумлији, где су заустављени вагони са

---

<sup>2</sup> Архив Југославије (у даљем тексту АЈ), фонд 49 – Министарство правосуђа владе ФНРЈ (фонд 49), фасцикла 34 (ф.34), стране 30-33.

<sup>3</sup> АЈ, фонд 97 – Комисија за аграрну реформу и колонизацију, фасцикла 5, документ 48.

<sup>4</sup> исто.

<sup>5</sup> АЈ, фонд 642 – Министарство социјалне политике ДФЈ, фасцикла 10, документ 33.

<sup>6</sup> АЈ, фонд 50 – Председништво Владе ФНРЈ, фасцикла 35, документ 743.

избеглицама који су се кретале ка Подујеву, одакле је срески народноослободилачки одбор упутио поруку да неће дозвољавати избеглицама враћање у њихове куће<sup>7</sup>.

Људи који су успели да се домогну места у којима су живели до избијања рата наилазили су или на потпуно уништена имања, или су им куће биле узурпирани од стране Албанаца, који су одбијали да се њих иселе. У таквој ситуацији, уз отворено непријатељство локалних власти, многе избеглице су биле приморане да спавају у шталама или на пољанама, чекајући остваривање права на повратак у своја имања.<sup>8</sup>

Председник Владе Србије Благоје Нешковић послао је 11. априла 1946. године депешу Председништву Владе ФНРЈ у којој захтевао да се најхитније упути додатних 70 милиона динара помоћи за око 8.000 породица, односно 35.000 људи избеглих колониста са Косова и Метохије, који су се ту вратили након рата, а и даље немају кров над главом. Нешковић је навео да су некима од њих куће уништене а да још ништа није учињено на њиховој обнови, док су другима куће и имања узурпирани Албанци који одбијају да им ту имовину врате<sup>9</sup>. Он је затражио да се овим људима достави и помоћ у храни, одећи и обући коју је послала УНРРА.

Овај апел из Владе Србије је упућен након извештаја Ревизионе комисије за Косово и Метохију у којем је наведено да су породице колониста приморане да годину и по дана спавају у кошарама и шталама у изузетно тешким хигијенским и материјалним условима јер им није омогућено враћање имовине. Од Владе су тражена средства да се обезбеди материјал за изградњу и обнову кућа, али и за помоћ у одећи, обући и храни која је недостајала.

Уколико се у обзир узму пописи становништва из 1939. и 1948. године и демографски трендови косовско-метохијских Срба у том периоду, може се претпоставити да је након Другог светског рата број Срба на Косову и Метохији смањен за око 50.000, што је највећим делом последица протеривања током рата и послератне забране повратка избеглица на Косово и Метохију од стране новог комунистичког режима.

Помоћ коју је УНРРА достављала Југославији углавном је била америчког порекла, што је тада у Југославији било мало познато и стизала је од хуманитарних организација као што су Амерички црвени крст и Канадски црвени крст. У прикупљању помоћи активно су учествовали Амерички фонд за помоћ Југославији, Хрватска братска заједница, организација Амерички пријатељи Југославије, Канадски пријатељи Југославије, Канадско веће Јужних Словене као и

---

<sup>7</sup> АЈ, фонд 50, ф. 35, 747.

<sup>8</sup> АЈ, фонд 97, ф. 5, 48.

<sup>9</sup> АЈ, фонд 50, ф. 89, 720.

друге организације Американца и Канађана југословенског порекла<sup>10</sup>. Ове организације водиле су својеврсну медијску кампању којом су америчкој јавности скретали пажњу на улогу и жртве које је Југославија поднела у Другом светском рату. Помоћ, која се претежно састојала у одећи, обући и конзервираној храни, у сандуцима је пакована на прекоокеанске бродове који су је допремали у југословенске луке на Јадрану.

Када је реч о расподели помоћи, свега 2,5% пакета УНРРА је било упућено угроженим породицама на Косову и Метохији што је осетно мање од удела ове територије у укупном становништву Југославије као и њеног удела у укупном броју избеглица у Југославији<sup>11</sup>. Слична је ситуација у расподели кредита за помоћ угроженим породицама. Од 346 милиона 511 хиљада динара издвојених за помоћ, 7 милиона 974 хиљаде, односно 2,4% упућено је за угрожене породице у Аутономној косовско-метохијској области.<sup>12</sup>

Током 1946. године у извештају министарства социјалне политике Југославије упућеном министарству финансија 126.665 породица у Југославији евидентирани су као угрожене породице које испуњавају услове за примање материјалне помоћи. Међу њима је било свега 3.357 породица са Косова и Метохије, иако је исте године председник владе Србије Благоје Нешковић навео податак о 8.000 избегличких породица на Косову које су и даље без крова над главом. То указује на игнорисање косовско-метохијских избеглица од стране органа министарства социјалне политике Југославије.<sup>13</sup>

Разлог за пропорционално малу количину упућене хуманитарне помоћи у АКМО је што избеглице са овог простора, чије куће су биле порушене и које су се суочавале са проблемима повратка, од стране нових југословенских власти нису третиране као избеглице, већ као „колонисти“ које треба онемогућити у намери да се врате на Косово и Метохију<sup>14</sup>.

## **ЕКОНОМСКЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ**

Након хуманитарне катастрофе са избеглицама држава је почела да улаже у Косово и Метохију као привредно и културно заосталу област која каска за остатком Југославије. Било је и других сиромашних делова Југославије, без развијене привреде и урбаних центара попут Босанке Крајине или српских области у Хрватској, међутим, оне нису добиле статус аутономије тако да је Косово третирано као најзаосталија област, којој је неопходно помоћи. Ликвидирање привредне заосталости на Косову и Метохији је схваћено као дугорочни циљ југословенских

<sup>10</sup> АЈ, фонд 642, ф. 14, 43-45.

<sup>11</sup> АЈ, фонд 642, ф. 6, 14.

<sup>12</sup> АЈ, фонд 642, ф. 2, 6.

<sup>13</sup> АЈ, фонд 642, ф. 6, 14.

<sup>14</sup> АЈ, фонд 642, ф. 10, 32.

комуниста. У наредној деценији (1946-1956) Југославија је инвестирала у бројне пројекте у аутономној области као што су проширење рудника “Трепча” и изградња угљенокопа “Обилић”. Отворени су рудници магнезита и хрома, фабрике цемента као и фабрика за прераду текстила „Предионица“ у Приштини.<sup>15</sup>

Када је реч о улагању у културно уздицање становника области у првој деценији након рата, изграђени су дом културе у Пећи, дом културе у Приштини који је убрзо претворен у зграду новоформираног обласног народног позоришта у Приштини (у граду пре рата није постојало позориште), зграда обласне библиотеке у Приштини, обласни етнографски музеј у Приштини и зграда државног штампарско-издавачког предзећа у истом граду.<sup>16</sup>

У том периоду, Приштина је постала регионални културни и привредни центар овог дела Југославије, о чему сведочи и пораст броја становника. Од 1948. до 1971. године број становника ужег градског подручја повећан је са 19 хиљада на 70 хиљада људи, а Приштинског среза, односно града и шире околине, са 50 хиљада на 150 хиљада становника, чиме је становништво главног града Косова и Метохије практично утростручено<sup>17</sup>.

Ипак, закључак Комитета СКЈ за националне мањине и других релевантних органа током 1956. године био је да су економске инвестиције на Косову недовољне и да покрајина и даље превише заостаје за остатком Југославије. Главни аргумент за ову тезу био је национални доходак по глави становника, који је 1957. године у АКМО износио свега 42% од југословенског просека. Комисија за националне мањине је такође закључила да перманентно привредно заостајање Косова и Метохије и незадовољство економским стањем доводе до распламсавања албанског иредентизма и национализма<sup>18</sup>.

Зато су у наредним привредним плановима (1957–1961 и 1961–1965) постављени изузетно амбициозни циљеви и предвиђено је интензивирање југословенског улагања у привредни развој Косова и Метохије. Поред високих стопа економског раста, предвиђено је и смањивање разлике животног стандарда на Косову у односу на југословенски просек. Наредне године 1957–1964. сматрају се за епоху најинтензивнијег развоја косовско-метохијске привреде. У наведеном периоду завршена је изградња термоелектране „Косово I“ (постављени су темељи за изградњу термоелектране Косово II у Обилићу), рудника олова и цинка „Кишница“, реконструисани су и проширени Фабрика уља у Урошевцу, Предузеће за обраду дувана у Гњилану, предузеће

<sup>15</sup> АЈ, фонд 507 ЦК СКЈ, XVIII, к.11/7-8.

<sup>16</sup> АЈ, фонд 315 – Комитет за школе и науку при влади ФНРЈ, ф. 2, д.32-35.

<sup>17</sup> “Popis stanovništva, домаћинства и станова у 1971. години”, 32, датум приступа 23.12. 2018, <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1971/Pdf/G19714001.pdf>

<sup>18</sup> АЈ, фонд 507, XVIII, к.11/7-8.



„Мермер“ у Пећи, као и саобраћајна мрежа путева и железничких пруга у области<sup>19</sup>. Док је просечна стопа економског раста од 1947. до 1956. године износила 3,5% годишње, након појачаног инвестирања у периоду 1957–1963. стопа раста је порасла на 7,9% годишње<sup>20</sup>.

У склопу привредне реформе започете 1964. године, која се заснивала на отпуштању вишкова радне снаге и покушају преласка на тржишну привреду, предвиђено је да Аутономна покрајина Косово и Метохија, уместо ослањања на „политичке инвестиције“, почне ефикасније да користи своје природне сировине кроз њихову прераду и финализацију производа. Овај план се темељио на чињеници да се на Косову и Метохији налазило скоро две трећине југословенских резерви олова и цинка, половина резерви лигнита, трећина резерви хрома и магнезита и велике количине осталих минерала и метала (гвожђе, азбест, манган, никл...) <sup>21</sup>.

Ипак, уместо преласка на тржишну привреду, у покрајини је дошло до наглог пораста броја незапослених лица – са 13%, колико је износила 1965. године, незапосленост је у наредне три године скочила на 20%.<sup>22</sup> У периоду 1966–1970. године ипак је остварен напредак у економији Косова, која је у просеку расла 7% годишње, иако је план био да просечан раст по години износи од 13,9% до 15,9%. У овом периоду, значајан напредак остварен је у области здравствене заштите, па је број лекара у покрајини од 1965. до 1970. године повећан са 362 на 515. У истом периоду завршене су изградње болница у Гњилану, Пећи и Косовској Митровици, профилактичко-дијагностичко-терапеутског центра у Приштини, а 1969. године основан је Медицински факултет у Приштини.<sup>23</sup>

Упркос свим улагањима, национални доходак по глави становника на Косову је остао на прилично ниском нивоу у односу на југословенски просек. Уместо смањивања разлике, она се чак и повећала, пошто је 1956. године доходак по глави становника на КиМ износио 42,7% југословенског просека, а 1970. године свега 34%, што говори да је разлика у богатству становника Косова и Метохије у односу на остатак Југославије била већа 1970. године него непосредно након Другог светског рата. Једина општина на Косову и Метохији чији је национални доходак по глави становника био изнад југословенског просека била је Косовска

---

<sup>19</sup> Миомир Гаталовић, *Косово и Метохија у државној политици Југославије 1958-1965* (Београд: Институт за савремену историју, 2016), стр. 274.

<sup>20</sup> Mio mir Gatalović, „Uticaj otvaranja nacionalnog pitanja u Jugoslaviji na kreiranje državne politike prema Kosovu i Metohiji 1964-1965”, *Istorija 20. veka XXXVI*, br. 2, (2016), str. 123.

<sup>21</sup> исто.

<sup>22</sup> АЈ, фонд 320 – Савезни савет за образовање и културу, фасцикла 31, „Анализа друштвеног плана САП Косова 1965-1970“, први део, стр. 18.

<sup>23</sup> АЈ, фонд 320, ф. 31, „Анализа друштвеног плана САП Косова 1965-1970“, први део, стр. 113.

Митровица (пре свега захваљујући руднику Трепча), док је најсиромашнија општина на Косову била Драгаш<sup>24</sup>.

Један од разлога за овакво стање националног дохотка по глави становника у покрајини је нагло повећање броја становника Косова и Метохије у послератним деценијама. Док се број становника у остатку Југославије од 1948. до 1971. повећао за 28%, на Косову и Метохији се број становника у истом периоду повећао за чак 70%, односно два и по пута више него у остатку Југославије<sup>25</sup>. Овај темпо раста становништва делом објашњава зашто је и поред масовних инвестиција у покрајину, лични доходак њених становника остао низак у односу на остатак Југославије као и високу стопу незапослености која је 1968. година износила 20% док је југословенски просек тада био свега 7,3% незапослених лица. Незапосленост је нарочито дошла до изражаја када су бројне генерације рођене педесетих и шездесетих година стасале и више није било довољно посла и нових радних места да покрију толики прилив радноспособног становништва.

## ПРОСВЕТНА ПОЛИТИКА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

Један од највећих изазова југословенске политике на Косову и Метохији било је питање образовања и просвете с обзиром да је непосредно након Другог светског рата око две трећине становника АКМО било неписмено, по чему се радило о делу Југославије са убедљиво највећим процентом неписменог и необразованог становништва<sup>26</sup>. Нова власт се определила за политику убрзаног и масовног описмењавања и дошколовања људи, не придајући превелик значај самом квалитету наставног кадра и стеченог образовања.

Одмах по завршетку рата, формиране су комисије за народно просвећивање које су постојале на свим нивоима власти, од републике, преко области, среза и општине до сеоских комисија за народно просвећивање. Основни задатак комисија било је организовање посебних течајева за описмењавање људи који нису умели да читају и пишу и координисање опште акције описмењавања са масовним организацијама комунистичког покрета – Народним фронтом,

---

<sup>24</sup> АЈ, фонд 507, XVIII - к. 11/14.

<sup>25</sup> Док је природни прираштај у Централној Србији између 1959. и 1962. године у просеку износио 8,55 промила, Војводини 6,85 промила, на Косову је у истом периоду природни прираштај износио 28,125 промила годишње. Архив Војводине Нови Сад, фонд 334 – Покрајински комитет Савеза комуниста Војводине, кутија 133, лист 29. (Извештај о раду ЦК СКС од трећег до четвртог конгреса“.

<sup>26</sup> До 1948. године удео неписмених је смањен на 62,5%. Опширније видети: АЈ, фонд 320 – Савезни савет за образовање и културу, ф. 31, „Анализа друштвеног плана САП Косова 1965-1970“; други део „Остварени развој образовања и културе у САП Косову и основне пројекције развоја до 1975. године“, стр. 10-11.

Антифашистичким већем жена, Уједињеном социјалистичком антифашистичком омладином и синдикалним организацијама под чијим окриљем су течајеви организовани.<sup>27</sup>

Неписменост на Косову и Метохији је до 1961. године смањена на 40%, пре свега кроз ширење мреже основних школа у аутономној области, а делом и кроз течајеве за описмењавање старијих особа.

Посебна пажња се обраћала на повећања удела Албанаца у наставном кадру и међу ученицима у АКМО. Од 1945. године до 1959. године број ученика албанске националности се повећао са 23,5 хиљаде на 89,5 хиљада, док је број наставника Албанаца у истом периоду порастао са 354 на 2.219.<sup>28</sup> Ове податке су, између осталих, југословенске власти користиле као аргумент у сукобу са Енвер Хоџином Албанијом која је оптуживала Југославију за угњетавање албанске националне мањине. Од 1959. до 1970. године тренд повећања ученика у покрајини се наставио, па је број ученика албанске националности у школској 1969/1970. години достигао 163.821, што је седам пута више него 1945. године. У истој школској години број ученика који су наставу слушали на српско-хрватском језику износио је 66.000, односно два и по пута више него 1945. године<sup>29</sup>.

О томе колико је ситуација у просвети након рата била тешка сведочи и то да 1948. године од 385 учитеља који су држали наставу на албанском језику, 60% није имало завршену ни средњу школу, већ су запошљавани и уколико имају завршену само основну школу.<sup>30</sup> Због недостатка наставног кадра, неквалификовани учитељи су задржавани у настави, а недостатак образовања су надокнађивали кроз стручне курсеве у Приштини и Призрену.

Још тежа ситуација била је код наставника предметне наставе где 1945. године чак 90% наставника није било квалификовано, односно није имало адекватну диплому више школе или факултета. До 1971. године број наставника у школама који су били квалификовани у настави на албанском језику порастао је на свега 25%, док је у настави која се одржавала на српскохрватском језику 49,6% наставника било квалификовано за посао који су обављали. У школској 1970/1971. години укупно 65,1% наставника предметне наставе у Социјалистичкој

---

<sup>27</sup> Упутства за рад на сузбијању неписмености на територији Србије, Војводине, Косова и Метохије, АЈ, Фонд Министарства просвете Владе ФНРЈ 313, ф-3, д-220.

<sup>28</sup> АЈ, фонд 507, XVIII - к.4/1-22.

<sup>29</sup> АЈ, фонд 320, ф. 31, „Анализа друштвеног плана САП Косова 1965-1970“, други део „Остварени развој образовања и културе у САП Косову и основне пројекције развоја до 1975. године“, стр. 9.

<sup>30</sup> исто.

аутономној покрајини Косово није имало потребне квалификације за посао, по чему је Косово још једном било негативни рекордер међу федералним јединицама СФРЈ.<sup>31</sup>

Недостатак квалификованих учитеља и наставника на Косову и Метохији након рата за последицу је имао да су као просветни радници често запошљаване особе које су током рата биле припадници фашистичког окупационог режима и чији политички ставови су се дубоко косили са основним начелима социјалистичке Југославије. Због тога су, између осталог, у косовско-метохијским школама међунационални инциденти били изузетно честа појава.<sup>32</sup>

Упркос недостатку стручних кадрова чак и у основним школама, покрајинске власти су 1960. године почеле да шире мрежу високошколских установа, од којих је 1969. године формиран Универзитет у Приштини<sup>33</sup>.

Југословенска политика убрзаног ширења образовања на Косову, имала је огроман утицај на друштвени и културни развој покрајине. С једне стране, за релативно кратко време је повећана писменост и број школованих људи, док је истовремено образовни систем дугорочно изгубио квалитет и од праве садржине се углавном свео на пуку форму, што ће имати негативне последице на развој високошколских установа и уопште квалитета образовања на Косову и Метохији за наредних неколико деценија.

Издавачка делатност на Косову и Метохији у прве три деценије постојање аутономије сведочи о пузећој албанизацији тог простора за време социјалистичке Југославије. Од 1945. до 1974. године штампан је 2051 наслов на албанском језику, и свега 69 наслова на српскохрватском језику<sup>34</sup>.

## ЗАКЉУЧАК

Југословенска социјална политика на Косову и Метохији у периоду након Другог светског рата садржи неке битне разлике у односу на социјалну политику у другим крајевима Југославије. Мотиви за прављење разлике били су пре свега политичке природе, и резултат жеље југословенских комуниста да територијалну аутономију у саставу Србије претворе у форму албанске државности у југословенској федерацији. Та политика је дошла до изражаја већ по завршетку рата када је забрањен повратак српским избеглицама на своја имања, чиме је

<sup>31</sup> АЈ, фонд 320, ф. 31, „Анализа друштвеног плана САП Косова 1965-1970“, други део „Остварени развој образовања и културе у САП Косову и основне пројекције развоја до 1975. године“, стр. 10-11.

<sup>32</sup> Архив Србије, Фонд Безбедносно-информативне агенције, фасцикла 3, кутија 136, „Стање шиптарског просветног кадра у АКМО“.

<sup>33</sup> АЈ, фонд 320, ф. 31, „Анализа друштвеног плана САП Косова 1965-1970“, други део „Остварени развој образовања и културе у САП Косову и основне пројекције развоја до 1975. године“, стр. 30.

<sup>34</sup> АЈ, фонд 320, ф. 31, „План развоја културних делтности у САП Косову од 1976 до 1980“, стр. 28-30.

легитимизовано етничко чишћење од стране фашистичког окупатора, промењен етнички састав Косова и Метохије и зацементирана албанска доминација у аутономној области.

Поред политичких и националних мотива, социјална политика југословенских комуниста на Косову и Метохији била је условљена културном и економском заосталошћу овог простора, са најмањом стопом писмености и најмањим националним дохотком по глави становника у Југославији. То је додатно подстакло економске и културне инвестиције Југославије у покрајину, са циљем смањивања њене неразвијености. У наредне три деценије, број неписменог становништва смањен је на 40%, а број ученика основних школа после три деценије повећан је четири и по пута у односу на 1945. годину (број албанских ученика основних школа повећан је седам пута).

Економија на Косову и Метохији у периоду након Другог светског рата доживела је вртоглави раст, у великој мери захвљајући инвестицијама са државног нивоа које су имале за циљ да аутономна покрајина достигне остатак Југославије по нивоу економске развијености. Изразито висок природни прираштај у покрајини, око три пута већи него у остатку Југославије, отежавао је југословенску политику инвестирања у покрајину и довео до тога да је, упркос великом расту, бруто друштвени производ по глави становника на Косову пао на свега трећину од југословенског просека. Такође, висок природни прираштај током шездесетих година ће довести до масовне незапослености у покрајини, што се, између осталог, одразило и на политичку нестабилност овог простора.

## ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

### НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Архив Југославије: Фонд 33 – Комитет за социјално старање; Фонд 49 – Министарство правосуђа Владе ФНРЈ; Фонд 50 – Председништво Владе ФНРЈ; Фонд 97 – Комисија за аграрну реформу и колонизацију; Фонд 315 – Комитет за школе и науку Владе ФНРЈ; Фонд 320 – Савезни савет за образовање и културу; Фонд 507 – Савез комуниста Југославије, Комисија за националне мањине; Фонд 642 – Министарство социјалне политике ДФЈ.

Архив Војводине Нови Сад: Фонд 334 – Покрајински комитет Савеза комуниста Војводине.

Архив Србије: Фонд Безбедносно-информативне агенције.

### ЛИТЕРАТУРА

1. Антонијевић Ненад, *Косово и Метохија 1941-1945: Ратни злочини*, Београд, Музеј жртва геноцида, 2017.
2. Антонијевић Ненад, „Ратни злочини на Косову и Метохији: 1941-1945. године“, докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, 2015.
2. Богдановић Димитрије, *Књига о Косову*, Београд, Српска академија наука и уметности, 1985.

3. Димић Љубодраг, *Историја српске државности: Србија у Југославији*, Нови Сад, Српска академија наука и уметности, 2001.
4. Гаталовић Миомир, *Косово и Метохија у државној политици Југославије 1958-1965*, Београд, Институт за завремену историју, 2016.
5. Gatalović Mioimir, "Uticaj otvaranja nacionalnog pitanja u Jugoslaviji na kreiranje državne politike prema Kosovu i Metohiji 1964-1965", *Istorija 20. veka*, XXXVI, br. 2, (2016), str. 117-136.
6. Obradović Milovan, *Agrarni odnosi na Kosovu 1944-1953*, Priština, Akademija nauka i umetnosti Kosova, 1979.
7. Пејин Јован, *Страдање Срба у Метохији 1941-1944*, Београд, Архивски преглед, 1994.

### Summary

Igor Vukadinovic, reshearch trainee  
Institute for Balkan studies  
Belgrade, Republic of Serbia  
[vukadinovicigor3@gmail.com](mailto:vukadinovicigor3@gmail.com)

### **YUGOSLAVIAN SOCIAL POLICY IN KOSOVO AND METOHIIJA (1945-1974)**

The theme of paper is an analysis of social phenomena and processes that occurred in the territory of Kosovo and Metohija in the first three decades after the Second World War. In this period, two factors have decisively influenced the Yugoslavian social policy in Kosovo. The first one is the formation of an Autonomous Kosovo-Metohija region, which later became Socialist Autonomous province of Kosovo. Yugoslavian authorities treated this autonomous unit as a single political entity that was expected to realize all economic, social and cultural elements that had other similar entities in Yugoslavia – socialist republics.

Another factor in social policy in that area was a significant presence of the Albanian national minority. Socialist Yugoslavia had special institutions and party committees that supervised the social status of national minorities and had the task of improving their material and cultural position.

In addition to political and national motives, the social policy of Yugoslavian communists in Kosovo and Metohija was conditioned by the cultural and economic backwardness of this region, with the lowest literacy rate and the lowest national income per capita in Yugoslavia. This further stimulated Yugoslavia's economic and cultural investment in the province, with the aim of reducing its underdevelopment.